

text: Peter Urban, foto: Peter Urban a Stanislav Harvančík

Svište v Nízkych Tatrách

„Povedľa sa mihli hory, hole, balvany, veľké kvádre, tľapkavé skaly, holé i potiahnuté lišajníkom. Zostupovali a zošmykovali sa ani na čiernom súkne. Občas vystrčil spomedzi nich hlavu prekvapený hvizdák. Gúľal očkami, zapískal na výstrahu a mykol do diery.“

František Švantner: Nevesta hôľ

Typickým druhom vysokohorských cicavcov v Nízkych Tatrách, ktoré väčšina návštevníkov pohoria nielen pozná, ale sú jej tiež sympatické, patrí okrem kamzíka aj svišť. Pretože zavalitý, zdanlivo nemotorný, panáčkujúci, spoločenský (žijúci v kolóniách) veľký hlodavec spĺňa hodne z antropomorfných znakov, ktorými si „poludšťujeme“ živočíchy, aby sa podľa nich stali našimi obľúbenkami, či neobľúbenkami.

Svišť má niekoľko ľudových mien, ktoré zhrnul pedagóg, geograf a jazykovedec Jozef Martinka (1893 – 1974) v článku z prírodopisného názvoslovia v roku 1937:

„Do lahodiacich rozpakov sa dostáva slovenský prírodopisec, keď potrebuje len jeden názov a nachodí ich dobrých, domarastlých až niekoľko na ten istý predmet; keď je ťažko voliť práve pre hojnosť súcich názvov. Tak na jedného z tatranských hlodavcov sú tieto mená v úžitku: svišť, hvizdák, piskáč, mercúň, mrmota, bobak“.

Svišť vrchovský tatranský (*Marmota marmota latirostris*) je pôvodný reliktný a endemický vysokohorský hlodavec žijúci v slovenských a poľských Tatrách. Ako samostatný poddruh ho na základe morfológie lebky v roku 1961 opísal akademik Josef Kratochvíl (1909 – 1992). Na Slovensku sa vyskytuje v Tatrách (Západných a Východných) a Nízkych Tatrách, pričom je pôvodnou zložkou ich fauny. Obýva najmä otvorené biotopy vysokohorských lúk, hôľ, ale aj žľabov, morén a skalných sutín v subalpínskom a alpínskom vegetačnom stupni.

S kamzíkmi sa môžeme nad hornou hranicou lesa (a v posledných rokoch už občas aj pod ňou) stretnúť počas celého roka, no ostrý hvizd svišťov sa nesie svahmi len od jari do začiatku jesene. Sedmospáč svišť, živiaci sa rastlinnou potravou, prečkáva nepriaznivé podmienky vysokohorských zím v podzemných norách v dlhom pravom zimnom spánku, trvajúcim šesť až sedem mesiacov.

Kým v Tatrách, kde výskyt svišťa potvrdzujú nielen fosílné nálezy a historické správy, písomne doložené od začiatku 18. storočia, ale aj viacero toponým (napr. Veľká a Malá Svišťovka, Svišťový štít, Svišťová veža, Svišťová kopa, Svišťový roh, Svišťov hrb, Svišťový chrbát, Svišťová lávka, Svišťová priehyba, Svišťová štrbina, Svišťové sedlo, Svišťová dolina a pod.), autochtónnosť tohto hlodavca nik nespochybňoval, o jeho pôvodnosti v Nízkych Tatrách sa dlho viedli diskusie a polemiky. Celé to spustil zrejme údaj anonymného autora publikovaný v časopise Lovec v roku 1933, tvrdiaci, že „...do roku 1850 chýbal v Nízkych Tatrách mercúň. Terajší stav pochádza z páru, ktorý bol dodaný v roku 1858 z Viedne a vypustený v nasledujúcom roku v pohorelskom revíri. O niekoľko rokov bolo vypustených ešte 6 párov. Stav mercúňov vykazuje dnes asi 250 kusov. Naš mercúň má v Nízkych Tatrách výborné životné podmienky, nie tak vo Vysokých Tatrách, kde je viacej škodnej“.

Tento údaj sa, žiaľ, prebral do viacerých odborných prác i publikácií, preto sa roky tradovalo, že svišťa do Nízkych Tatier introdukovali. To je čiastočne pravda, pokiaľ ide o Kráľovoľskú časť pohoria. V oblasti Orlovej a Kráľovej hole

- ◀ Záver Štiavnice je vhodným biotopom svišťa.
- ▼ Svište majú zavalité telo, končatiny s ostrými pazúrami a stredne dlhý huňatý chvost.

bolo v rokoch 1859 – 1881 vypustených osem párov svišťa z Álp, ale aj z Vysokých Tatier, no nejestvujú informácie, či išlo o založenie novej populácie, alebo posilnenie tej, ktorá tam žila.

V geomorfologickom podcelku Ďumbierske Tatry sú kolónie s najväčšou pravdepodobnos-

▲ Biotop svišťa

▼ Svište majú krátku, okrúhlu hlavu s malými ušami a ich telo pokrýva hustá sršf.

ťou pôvodné, čo potvrdzujú aj viaceré údaje o svištoch, ktoré sa objavovali vo forme krátkych správ v dobovej tlači, ale zachytili ich aj niektorí prírodovedci, či literáti vo svojich dielach.

Napríklad geológ a pedagóg Christian Andrej Zipser (1783 – 1864) v sprievodcovi Neusohl und dessen Umgebungen (Banská Bystrica a jej okolie) zo zjazdu uhorských lekárov a prírodovedcov, ktorý sa konal roku 1842 v Banskej Bystrici, uviedol, že svište sú známe

z Prašivej a obyvatelia Hiadľa ich nazývajú hvizdákami: „Murmeltiere, besonders auf der Alpe Praschiwa, die von den Bewohnen zu Hiadel Hvizdake genannt werde.“

Bankový úradník a spisovateľ Pavol Michal Kuzmány (1835 – 1900) opísal svište v Nízkych Tatrách v niekoľkých článkoch. Jeden z nich, z roku 1900, nazval výstižne Horehronie a spomínal v ňom na výlet do Hornej Lehoty a na Ďumbier cez „vakácie“ roku 184*:

„Stráž je dosť príkra a museli sme poriadne vykračovať za valachom, ktorý stúpala vždy rovným ľahkým krokom ako srna. Zrazu zostal stáť a zohnúť sa, dal nám rukou znamenie, aby sme sa tiež zastavili a pričupili k zemi. Ukázal nám potom na čosi, vyzerajúce ako useknutý peň stromu, tak asi na dvesto krokov pred nami.

– Potvora! – povie.

– Čo je? – spýta sa šeptom učiteľ.

– Hvizdák!

Dívali sme sa chvíľu na to nevidané zviera; sedelo na zadných nohách a krútilo hlavou, potom razom zmizlo.

– Aby ťa čert vzal! – povie valach. – Už je zas v diere.

– A je ich mnoho na Ďumbieri? – spýta sa učiteľ.

– Je ich dosť, – odpovie valach; – ale dostať ich je ťažko. Ved' to má oči a uši sto ráz ostrejšie ako človek.“

Folklorista, básnik, prekladateľ, literárny kritik, publicista a evanjelický a. v. kňaz Pavol Emanuel Dobšínský (1828 – 1885) v práci Vysoké Tatry. Náčrtky miesto-, prírodo- i cestopisné z roku 1884 spomína aj svište v Nízkych Tatrách na Ďumbieri:

„Roku 1850 pri konci augusta spustili sme sa s priateľom Jankom Bottom z vrchu Ďumbiera (2 041 m) do kotliny tohto medzi Malými Tatrami či zvolensko-liptovskými holiami najvyššieho vrchu. Kotlina to pustá, z labyrintu jej balvanov východu niet. Preliezaj zase z balvana na balvan a na bočný skorec vľavo. Z desnej pustoty balvanov sotva vykukneme na skorec, zahvizdne tu valach. Ej, nie valach. Svišti pásli sa tam po trávniestej stráni, pokotúľali sa po tráve a už jich nebolo“.

Publicista, vydavateľ, popularizátor hospodárskych a prírodovedných poznatkov a priekopník ľudového družstevníctva Daniel Gabriel Lichard (1812 – 1882) venoval svištoch, podobne ako aj kamzíkom priateľ v časopise Obzor, ktorý vydával. V marci 1871 napísal Vyzvanie k lesníkom a priateľom poľovačiek v Uhrách, v ktorom prebral výzvu peštianskych Poľovníckych novín:

▼ Svište v Ďumbierskej časti pohoria hodne využívajú rozsiahle kamenné polia a veľké skalné bloky.

„Či hvizdák (*Arctomys marmota*), ktorý ešte tu i tam ukrýva sa po najvyšších Holách zvolenských, jestvuje dakde v marmarušských alebo v sedmohradských vrchoch? Tyto zvieratá žily pred tým vo veľkom počte v centrálnych Tatrách, ale už roku 1866 našlo sa vo spišských Tatrách iba 5 rodín, tak že hvizdáci boli tam vo vymieraní“.

Svište sa v Nízkych Tatrách (kde boli v minulosti, hoci v menšej miere ako v Tatrách, tiež predmetom lovu kvôli tuku, ktorý sa využíval v ľudovom liečiteľstve), vyskytujú v troch navzájom izolovaných územiach. V Ďumbierskych Tatrách je to oblasť Prašivej a potom centrálna časť pohoria, medzi Ďurkovou a Štiavnicou, vrátane prilahlých severných a južných

- ▲ Členitý a rôznorodý terén vysokohorského prostredia Ďumbierskych Tatier svištom vyhovuje.
- ◀ Svište sa rady vyhrievajú na skalných blokoch.
- ▼ Typický biotop svišťa

rázsoch. V Kráľovohoľských Tatrách sa vyskytuje v oblasti Kráľovej hole a Orlovej. Najhustejšie osídlená je centrálna časť pohoria, tvoriaca priestor od sedla Ďurkovej na východ cez Chabenec až po Štiavnicu, spolu s obomi výraznými rázsochami hlavného hrebeňa – Skalky a Bôrov. V západnej časti nízkotatranského areálu došlo vplyvom komplexu faktorov k výraznému zníženiu areálu svišťa a zníženiu jeho početnosti, keď v oblasti Prašivej už takmer vyhynul.

Rozvoj modernej rekreačnej infraštruktúry a zvyšujúci sa počet návštevníkov v exponovaných oblastiach Nízkych Tatier, v ktorých sa nachádza najväčšia časť kolónii svišťa, negatívne ovplyvňuje ich životný priestor a aktivity. Výstavba a rozširovanie horských športovo-rekreačných zariadení spôsobuje zánik, degradáciu a fragmentáciu ich dôležitých biotopov. Aktuálne svište v tomto pohorí ohrozuje vyrušovanie ľudskými športovými a rekreačnými aktivitami vo vysokohorskom prostredí, pričom v posledných rokoch pribudli nové faktory, napr. vyhliadkové lety, používanie dronov, pohyb psov bez vôdzky a pod. Stále

pretrvávajú masový zber lesných plodín (čučoriedok a brusníc).

K ďalším negatívnym aktivitám patrí zarastanie biotopov vplyvom sukcesie. Časť sekundárne vytvorených hôľnych pasienkových biotopov zarastá, pretože sa na nich nepasie, resp. sú zalesňované kosodrevinou.

Viacere potravnovo vhodné biotopy priťahujú predátorov (najmä orla skalného, krkavca, líšky...) a svište sa v nich stávajú dostupnejšou korisťou. V zmysle modelu tzv. „krajiny strachu“ („landscape of fear“ – LOF) ovplyvňuje riziko predácie viacero faktorov. Svište bývajú v takýchto lokalitách v strese, preto často osídľujú troficky menej výhodné biotopy, na ktorých im nehrozí také vysoké riziko zo strany predátorov, resp. sa v nich dokážu skôr dostať do nôr. Navyše aktuálne sa výkyvy počasia v dôsledku zmeny klímy zrýchľujú aj vo vysokohorskom prostredí Nízkych Tatier. Na tieto zmeny sa potrebuje adaptovať tiež tatranský svišť, ktorý sa už nemôže posunúť do vyšších polôh.

Aj preto je nevyhnutné, aby sme oveľa viac než dosiaľ študovali tatranského svišťa v Nízkych Tatrách a vedeli vhodne nastaviť a realizovať jeho manažment i ochranu. Vysokohorských endemitov a reliktov spomedzi cicavcov napokon nemáme toľko, aby sme si mohli dovoliť ich prípadné lokálne vyhynutie. A tatranský svišť je aktuálne na červenom zozname cicavcov Slovenska zaradený ako kriticky ohrozený taxón. ●